

POST KEYNESYEN İKTİSAT VE BELİRSİZLİK

Yrd. Doç. Dr. SUAT YAVUZ*
Arş. Gör. ERKAN TOKUCU**

Özet

Bu makalede belirsizlik konusunun J. M. Keynes ve Post Keynesyen iktisatçılarca nasıl ele alındığı incelenmiştir. Belirsizlik koşulları altında bireylerin geleceğe yönelik beklentilerini oluştururken nelerden etkilendikleri ve karar mekanizmalarında nelerin etkili olduğu anlatılmıştır. Ayrıca Keynes ve Post Keynesyen iktisatçıların üzerinde durdukları belirsizliğin ortodoks iktisat içerisinde ele alınan belirsizlikten hangi bakımlardan farklı olduğu konusunda açıklamalar verilmiştir. Son olarak da Post Keynesyen iktisat içerisinde belirsizlik koşulları altında paranın rolü ve belirsizlik-likidite tercihi ilişkisi anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Temel Belirsizlik, Post Keynesyen İktisat, Beklentiler, Likidite Tercihi.

Abstract

In this article the issue of uncertainty and the attitude of economists such as J.M. Keynes and Post Keynesian economists to the issue are examined. Under the condition of uncertainty, the facts that affect economic actors while they are generating their expectations are examined. In addition, the differences of the Keynesian, Post Keynesian and Orthodox schools views about the uncertainty are examined. At the end of the study, the role of money under the uncertainty conditions and uncertainty – liquidity choice relation are examined from the post Keynesian approach.

Key Words: Fundamental Uncertainty, Post Keynesian Economics, Expectations, Liquidity Preference.

* Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F İktisat Bölümü

** Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F İktisat Bölümü

GİRİŞ

Ortodoks iktisat* teorisinde iktisadi karar birimlerinin bilgi ile ilgili bir problemleri yoktur. Bütün iktisadi karar birimleri piyasalar hakkında tam bilgiye sahiptir ve bu bilgiyi en etkin şekilde kullanmaktadırlar. Bilgi asimetrisi yoktur. Tam bilgiye dayalı olarak gerçekleştirilen iktisadi faaliyetler neticesinde bütün piyasalar temizlenmekte ve optimal kaynak dağılımı sağlanmaktadır. Tam bilgi varsayımı sadece geçmiş ve içinde bulunulan zamanı değil bunun yanında geleceği de kuşatmaktadır. Yani gelecek de bilinebilir bir yapıdadır. Bu bağlamda belirsizliğe yer yoktur. Bütün bunlar ortodoks iktisadın nokta zaman (mantıksal zaman) anlayışına dayanır. Bu anlayış içinde geçmiş, şimdiki ve gelecek aynı anda gözlemlenebilir ve bilinebilir.

Yeni Keynesyen iktisatçılar piyasalarda tam bilgi varsayımının aksayabileceğini, bilgi asimetrisinin bulunabileceğini ve gelecek hakkındaki belirsizliğin iktisadi karar birimlerinin davranışlarını etkileyebileceğini ileri sürerek tam bilgi varsayımından farklı bir bakış açısı sunmuşlardır. Ancak Yeni Keynesyenler hem bilgi asimetrisini hem de geleceğin belirsizliğini hesap edilebilir formlar içinde sunarak belirsizlik konusunda ortodoks iktisatçılarla paralel düşünmektedirler. Yani belirsizlik olabilir ancak bu bir sorun değildir çünkü olasılık hesaplarıyla belirsizliğin üstesinden gelmek mümkündür.

Post Keynesyen iktisatçılar, hem ortodoks iktisatçıların hem de ortodoks iktisat içinde Keynesçilik yapan Yeni Keynesyenlerin bilgi ve belirsizlik hakkındaki görüşlerini temelden reddetmektedir. Belirsizlik konusu Post Keynesyen iktisat içerisinde önemli bir yer tutmakta ve temel belirsizlik koşullarının bütün ekonomiyi kuşattığı ileri sürülmektedir.

Ortodoks iktisadın ve Post Keynesyen iktisadın belirsizlik konusuna yaklaşımları bu okulların benimsedikleri metodoloji ile yakından ilgilidir ve her iki okulun metodoloji ile ilgili olarak ileri sürdükleri argümanlar temelden farklıdır. Örneğin ortodoks iktisadın tanımladığı ekonomi; soyutlamaya, mübadele ekonomisi kavramına ve nokta zaman anlayışına dayanır ve para bu ekonomi içerisinde önemsizdir. Post Keynesyenlerin önerdikleri ekonomi anlayışı ise somut gerçeklikle ilgilidir. Parasal Üretim Ekonomisi kavramına ve tarihsel zaman anlayışına dayanır. Burada para bir “tül” değildir ve üretimin başından sonuna kadar her aşamada vardır. Ortodoks iktisat içerisinde her şey bilinebilir ve belirsizlik yoktur olsa bile sorun değildir, Post Keynesyen iktisatta ise her şeyin bilinmesi imkansızdır ve belirsizlik hakimdir.

J. M. KEYNES’İN BELİRSİZLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Keynes için risk ve belirsizlik iki farklı kavramdır. Riskin olduğu durumlarda olayların yenilenmesi (tekrarı) söz konusudur ve olayların tekrar etme olasılıkları

* Makalede Keynes’in görüşlerini Ortodoks iktisattan ayırıyoruz. Her ne kadar Neo-Klasik Sentez ve Yeni Keynesyen okullar Keynes’in ortodoks iktisat içerisinde görülmesine neden olmuşsa da Post Keynesyen iktisatçıların da belirttiği üzere Keynes’in özellikle 1936 yılında yayınlanan “Genel Teori” adlı kitabı Keynes’in görüşlerinin ortodoks iktisat içerisinde olmadığını kanıtlamaktadır.

hesaplanabilir ancak belirsizliğin olduğu durumda olayların tekrar etme olasılığı belli olmadığı için olasılık hesaplamaları geçerli değildir (Fontana&Gerrard;2004;626). Olasılıkla ilgili iki temel görüş vardır; Bunlar riske bağlı olasılık ve belirsizliği içeren olasılıktır. Riske bağlı olasılıkta bir olayın uzun dönemde gerçekleşme sıklığına atıfta bulunulur ve olayın yineleme yüzdelere dayalı olarak hesaplamalar yapılır. Bu hesaplamalarda risk her zaman vardır. Belirsizliği içeren olasılık da ise karar birimleri olayların yinelenmesine yönelik yüzde hesaplamalarından ziyade kendi inançlarına ve bilgilerine güvenirlere ve bu bilgi herhangi bir matematiksel hesaba dayanmayan bilgidir. Keynes için olasılık matematiksel olasılık hesaplamalarına dayanmayan daha ziyade bireylerin sezgilerine veya toplumsal teamüllere(convention) bağlı olarak belirlenen olasılıktır (Rogers,1989;s.192-193).

“Eskiler gibi benim çağdaşlarım da hala, istihdam edilen faktör miktarlarının veri olduğu ve ilgili diğer olayların az çok kesin sayıldığı bir sistemle uğraşıyorlar. Bu, değişimin olmadığı, hatta tahminlerin doğru çıktığı bir sistemi inceledikleri anlamına gelmez. Ama herhangi bir an için, olgular ve umutlar veri olarak alınmış, bu verilerin hesaplanabilir olduğu ve belirli bir yapıda olduğu varsayılmış, kendisine yer verilmesine rağmen fazla önemsenmemiş olan risklerin kesin bir sigorta hesabına vurulabileceği varsayılmıştı. Geri planda tutulmasına rağmen olasılık hesabının, belirsizliği de aynı duruma sokmaya yeterli olduğu varsayılmıştı.....” (Keynes, 1937; s:112-115; Aktaran Robinson ve Eatwell; 1975).

Keynes burada belirsizlikle riskin aynı olgular olmadığını, çağdaşları olarak hitap ettiği iktisatçılar olan ortodoks iktisatçıların da aslında gerçeğe aykırı bir şekilde değişime kapalı bir sistem üzerinde çalıştıklarını ve bu sayede belirsizliği riske indirgediklerini ileri sürmektedir.

Keynes, **“Genel Teori”**de, yatırım konusunu anlatırken yatırımlarla uzun dönem beklentiler arasında ilişkiler kurmuştur. Buna göre yatırım kararları verilirken hem sermaye mallarının maliyetine (arz fiyatına) hem de o yatırımdan elde edilmesi umulan hâsılat düzeylerine bakılır. Beklenen hasılat düzeyleri ise -gelecek belirsiz olduğu için- belirsizliği içerir. Geleceğin belirsizliği beklenen hasılat düzeyleriyle ilgili matematiksel hesaplamaları olanaksız hale getirir ve insanlar matematiksel hesaplardan ziyade sezgilerine ve hayvani içgüdülerine (animal spirits) dayanarak karar verir. Keynes belirsizlik ile neyi kastettiğini net olarak açıklamak için bazı örnekler vermektedir. Örneğin Keynes’e göre rulet oyununda temel belirsizlik yoktur. Ancak Avrupa ülkeleri arasında bir savaşın olma olasılığı ya da yirmi yıllık bir süreç içinde bakır fiyatının ne olacağı bilimsel çerçevede olasılık hesaplarıyla hesaplanabilir olgular değildir (Rousseas, 1998; s.19-20).

Lavoie (1992;s.43-44) belirsizlik, risk ve belirlilikle ilgili üç tür tipolojinin olduğunu ve Keynesyen temel belirsizliğin bu üç tipolojiye bakılarak belirlenebileceğini belirtmektedir. Bunlar:

a- Belirliliğin olduğu durum; her tercih her zaman için aynı sonuca neden olur ve sonucun değeri bilinir.

b- Riskin olduğu durum; her tercih belirli bir olası sonuçlar setine neden olur ve sonucun değeri bilinir.

c- Belirsizliğin olduğu durum; belirli bir tercihten kaynaklanabilecek sonuçlar bilinmez, sonucun olasılığı bilinmez, sonucun değeri bilinmez.

Bu çerçeve içerisinde olasılıkların belirsizliği ve temel belirsizlikten bahsedilebilir. Olasılıkların belirsizliği durumu; Bu tür bir belirsizlik problem oluşturmaz çünkü olasılıkların tahmin edilmesi mantıksal bakış içinde her zaman yapılabilir. Olasılıkların belirsizliğini ortodoks iktisatçılar benimsemektedir. Temel belirsizlik durumu; herhangi bir kararın verildiği zamanda gelecekle ilgili bilginin olmaması halidir. Bireyler karar verme anlarında gelecekle ilgili bilgiyi sunacak bir veri setine sahip değildir ve bu durum geleceği belirsiz kılmaktadır (Dequech,1999;s.415). Böyle bir belirsizlik durumu bilinemeyecek olasılıklara yol açacağı için olasılık hesaplamaları burada işe yaramayacaktır. Dolayısıyla temel belirsizlik durumunun hakim olması durumunda hesaplanabilir olasılıktan ziyade hesaplanamayan olasılıklar geçerli olacaktır. Keynes'in ve Post Keynesyenlerin kabul ettikleri belirsizlik, temel belirsizliktir. Gerçek dünyada riskten ziyade temel belirsizlik geçerli olduğundan iktisadi ajanlar karar verme durumunda kaldıklarında belirsiz bilgilerini kullanarak karar vermek zorundadırlar. Gerçek dünyada temel belirsizlik geçerli olduğu için iktisadi analizlerde de risk ve belirsizliğin birbirinden ayrılması gerekmektedir. Çünkü olasılık hesaplamalarını kullanarak riskleri belirlemek, yukarıda da belirtildiği üzere, gerçek dünya hakkında hiçbir şey sunmayacaktır. Dequech'e (2000;s.160) göre günlük yaşam içerisinde birçok olay aslında temel belirsizliği içermektedir. Bunun sebebi iktisadi karar birimlerinin almış oldukları kararların sonuçlarıyla ilgili kesin bir listeye sahip olamamalarıdır. Bireylerin içinde yaşadıkları ortamda bir takım bilgilerin var olması temel belirsizliği ortadan kaldıramaz çünkü hiçbir bilgi tam ve kesin değildir.

POST KEYNESYEN İKTİSATTA BELİRSİZLİK

Post Keynesyen İktisat, J.M.Keynes'in yazılarının özellikle 1936 yılında yayınlanan "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi"nin yeniden yorumlanmasına dayanmaktadır. Post Keynesyenler, Keynes'in yazılarının aslında ortodoks iktisat olarak adlandırılan Neo-Klasik İktisattan kesin bir kopuşu sergilediğine inanmaktadırlar. Post Keynesyenler, Ortodoks İktisat Okulu'nun iktisadi analizlerine karşı çıkarken alternatif üretmek için Keynes'in yazılarına dönmekte ve daha gerçekçi firma ve birey davranışları üzerinde çalışmaktadırlar. Bu çerçevede tam bilgi, marjinal maliyetlere dayalı fiyatlandırma, rasyonel iktisadi birey ve rasyonel beklentiler gibi varsayımları reddetmektedirler. Belirsizlik konusu da Post Keynesyenlerle ortodoks iktisadın üzerinde anlaşamadıkları bir konudur (Fontana, Gerrard; 2004;620).

Post Keynesyen iktisatçıların belirsizlik konusu ile ciddi bir şekilde ilgilenmeye başlamaları Rasyonel Beklentiler Hipotezine yönelik eleştirilerini geliştirdikleri döneme rastlar. Post Keynesyen iktisatçılar ilk defa Muth tarafından kullanılan ve daha sonra makro iktisadi konulara Lucas tarafından uyarlanan Rasyonel Beklentiler Hipotezi ile ilgili 1970'li yıllarda önemli bir karşı çıkışta bulunmadılar. Bunun nedenlerinden birisi Post Keynesyenlerin Rasyonel Beklentiler Hipotezini "komik" bulmaları olmuştur. O yıllarda Keynesyen belirsizliği kullandılar ancak Rasyonel Beklentiler Hipotezi'ne de ciddi bulmadıkları için cevap verme gereği hissetmediler. Ancak 1980'li yıllarda rasyonel

beklentilerin makro ekonomi içinde güçlü bir yer edinmesi Post Keynesyenleri belirsizlik ve beklentiler hakkında daha derin analizler yapmaya itmiştir (Rosser, 2001;s.52).

Önde gelen Post Keynesyen iktisatçılardan Paul Davidson üç tür karar alma durumunun olduğunu belirtmektedir (Davidson,1991:s.130 -131). Bunlar;

a- Objektif Olasılık Durumu: Burada karar alıcılar geçmişte gelecek için güvenilir bir rehber olarak kabul ederler.

b- Subjektif Olasılık Durumu: İçinde bulunulan zamanda gerçekleştirilen tercihlerin gelecekteki sonuçlarıyla ilgili bireylerin zihninde beliren bilgiler gelecekteki sonuçları yönetir.

c- Gerçek Belirsizlik Durumu: Bireyler tercihlerin alındığı zamanla sonuçların gerçekleştiği zaman arasında öngörülemeyen değişimlerin olacağını bilirler ve gelecekteki sonuçlarla ilgili bugünden elde edilen bilgilere güvenmezler ve bundan dolayı gelecekle ilgili olasılık hesaplarına dayalı bilgi yoktur yani gelecek hesap edilemez. Post Keynesyenlerin kabul ettikleri durum da budur. Burada belirsizlikten kastedilen mutlak anlamdaki belirsizliktir.

Ortodoks iktisat içerisinde belirsizlik konusu beklentilerin oluşumu içinde ele alınmakta ve beklentilerin de yukarıda tanımlandığı (a ve b şıklarındaki) gibi iki şekilde oluştuğu kabul edilmektedir. Bunlar objektif olasılık ve subjektif olasılıktır. Objektif olasılıkta beklentiler, bir taraftan piyasadan gelen sinyallerle elde edilen bilgilere diğer taraftan geçmiş verilerin istatistiksel analize tabi tutulmasına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Subjektif olasılık da ise beklentiler beklenen fayda teorisi üzerine inşa edilir. Ancak hangi olasılık türü seçilirse seçilsin ortodoks iktisat için hesaplanabilir risk ve belirsizlik aynı şeylermiş gibi ele alınmaktadır (Davidson,1991:s.129). Rasyonel beklentiler teorisi objektif ve subjektif olasılık durumunu kabul eder. Bugün alınan kararların gelecekteki sonuçlarıyla ilgili bilgi subjektif ve objektif olasılıkların bir karmasını içermektedir. Tarihsel olgularla ilgili olasılık dağılımları vardır ve bu dağılımlar nasıl geçmiş sonuçları belirlemişse gelecekteki olayları da belirlemeye devam edecektir. Geçmiş verilerin kullanılmasıyla elde edilen istatistiki ortalamalar gelecekle ilgili zaman serilerinden elde edilen istatistiki ortalamalara yakındır. Yani gelecek aslında geçmişin yansımından başka bir şey değildir (Davidson,1991:s. 132).

Ortodoks iktisadın belirlilik varsayımı beraberinde mantıksal zaman varsayımını da getirmektedir. Bütün olaylar nokta zaman ya da mantıksal zaman içerisinde gerçekleşir ve mantıksal zaman içerisinde bütün olaylar öngörülebildiği için belirsizlik söz konusu olmayacaktır. Bütün denge durumları eş anlı olarak izlenebilir ve piyasada mallar ve fiyatlarla ilgili bütün veriler elde edilebilir. Zamanın ileri ve geri hareketi bu denge mantığı içinde izlenebilir olduğu için belirsizlikten ziyade belirlilik hakimdir. Belirsizlik söz konusu olmadığına göre bütün iktisadi karar birimleri karşılaşacakları maliyetleri ve elde edecekleri gelirleri kesin bir şekilde bilirler. Post Keynesyenlere göre nokta zaman ya da mantıksal zaman içerisinde belirsizlik olmayabilir ancak gerçek yaşamda tarihsel zaman geçerlidir. Tarihsel zaman varsayımına göre tüm olaylar belirli bir takvim zamanı içinde gerçekleşir ve gerçekleşen olayların geri döndürülebilirliği söz konusu değildir. Olayları ve zamanı geri döndürmek mümkün olmadığı için ve gelecek de belirsiz olduğu için gelecekte olacak olayları şimdiden tahmin etmek imkansızdır. Yani bugün gerçekleştirilen bir olayın yarın

ne getireceğini matematiksel olasılık hesaplarına başvurarak tahmin etmek söz konusu değildir. Dolayısıyla alınan kararların başarılı olacağını garanti edecek bir durum da yoktur (Rousseas,1998;s.17-18).

Post Keynesyen İktisat içerisinde belirsizlik hesaplanabilir riske indirgenebilecek bir olgu değildir ve hesaplanabilir risk kavramı gerçek dünya hakkında da bir şeyler ifade etmez. Yani karar alıcılar cari dönem kaynaklarını geçmiş verilerin istatistiksel analizine bağlı olarak kullanmazlar ve cari piyasa verileri gelecekle ilgili güvenilir istatistiki ipuçları vermekten uzaktır (Davidson,1991; s.130).

Post Keynesyen iktisatçıların belirsizlik konusunu açıklarken başvurdukları bir diğer kavram da ergodik (ergodic) ve ergodik olmayan (non-ergodic) süreçlerdir. Ergodik süreçler, zaman ve alan ortalamalarının birbirine eşit olduğu süreçlerdir, stokastik süreçlerdir ve durağanlık bu süreçlerin temel özelliğidir. Durağan süreçler içinde iktisadi olaylar sanki zaman içinde ortalamaları takip ediyormuş gibi algılanmaktadır ki bu durumda iktisadi ajanların ortalamaları takip etmeleri kolaydır. Bundan dolayı ergodik süreçlerde rasyonel beklentiler mümkündür. Ergodik olmayan süreçlerde ise zaman serilerinden elde edilen ortalamaların birbirine eşit olması söz konusu değildir, mutlak belirsizlik vardır. Mutlak belirsizliğin olduğu ortamda rasyonel beklentiler geçerliliğini yitirecektir. Gerçek hayattaki iktisadi ortam ergodik olmayan süreçlerin hakimiyeti altındadır (Rosser,2001;s.556-57). Bu durumda karar alıcılar her bir durum için başlangıçtaki tercihlerini ve bu tercihlerden kaynaklanacak artan derecede karmaşıklaşan sonuçları devamlı bir şekilde gözden geçirmek zorunda kalacaktır. Bir çok karar için devamlı bir şekilde yapılacak bu değerlendirmeler Post Keynesyenlere göre imkansızdır (Carvalho,1992;s.60). Bu koşullar altında karar alıcılar rasyonel beklentilere göre karar alırlarsa kalıcı hatalara neden olacakları için mantıklı iktisadi ajanlar rasyonel beklentiler altında karar almanın hata olacağını farkına varacaklar ve önemli konularda karar alırken rasyonel beklentilere güvenmeyeceklerdir. Rasyonel beklentiler önemli olmayan ve özellikle maliyetsiz olacak kararlarda kullanılabilir ancak önemli kararlarda özellikle makro ekonomiye ilişkin kararlarda uygulanma şansı yoktur (King,2002; s.188).

Post Keynesyen iktisat içinde belirliliğin reddedilmesinin altında yatan bir diğer neden ise ortodoks iktisadın kabullendiği doğa kanunlarıdır. Ortodoks iktisat içerisinde, ekonominin de aynen doğa olaylarında olduğu gibi belirli kanunlar altında işlediği ve bundan dolayı iktisadi ortamda hem olayların tekrar ettiği hem de belirli nedenlerin hep belirli sonuçlara yol açtığı kabul edilir. Ancak Post Keynesyenler, iktisadın sosyal bir bilim olduğunu ve sosyal bilimlerde de fen bilimlerindeki gibi kanunların işlemediğini belirtirler. Eğer iktisat bir sosyal bilim ise ve doğa kanunları gibi kanunları yoksa iktisadi sistem bir bütün olarak ontolojik belirsizliğin egemenliği altındadır. Dolayısıyla tam istihdam, piyasa güçlerinin kaçınılmaz sonucu değildir. Efektif talep, sistemin tam istihdama doğru yönlendirilmesi için yeterli olmayabilir. Yani belirli etkiler veya güçler her zaman aynı sonuçları vermez. Ancak sistemdeki belirli içsel etkilerin her zaman belirli sonuçları vereceği kabul ediliyorsa o zaman ontolojik değil epistemolojik belirsizlik söz konusudur. Epistemolojik belirsizlik ortodoks iktisadın benimsediği belirsizliktir. Yani olasılık hesapları ile geleceğe ait bazı değerler tahmin edilebilir. Ontolojik ve epistemolojik belirsizlik kavramları Davidson tarafından geliştirilen ergodik ve ergodik olmayan

süreçlerle karşılanabilir. Ergodik süreçler epistemolojik belirsizliğin olduğu süreçlerdir ve sistem ergodik ilişkilerce yönetilir. Dolayısıyla gelecek, olasılık hesaplamaları ile öngörülebilir. Ancak ergodik olmayan süreçlerde ontolojik belirsizlik vardır ve ne objektif ne de subjektif olasılık hesaplamaları ile geleceğin öngörülmesi mümkündür (Arestis,1997; s.45).

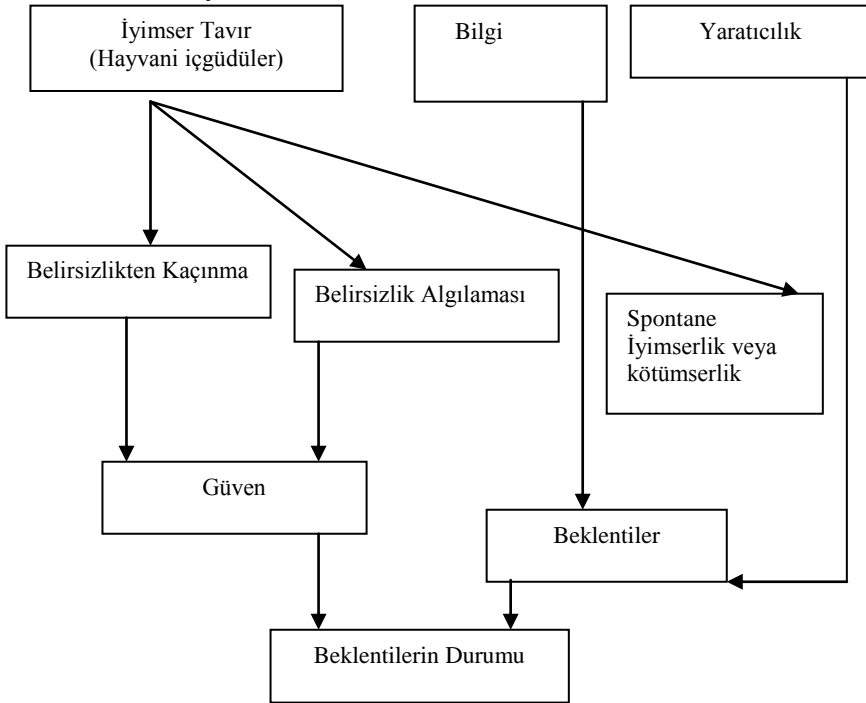
BELİRSİZLİK KOŞULLARI ALTINDA BEKLENTİLERİN OLUŞUMU

Post Keynesyen iktisatçılardan Dequech belirsizlik koşulları altında beklentilerin oluşumunu aşağıdaki şema yardımıyla açıklamaya çalışmaktadır. Şemadaki bilgiler ve açıklamalar Dequech'in 1999 ve 2000 yıllarında yazdığı makalelerden alınmıştır.

Aşağıda Şekil 1'de gösterildiği gibi belirsizlik koşulları altında beklentiler çeşitli belirleyiciler altında şekillenmektedir. Beklentilerin oluşumunu belirleyen üç temel unsur vardır (Dequech;1999;418). Bunlar, iyimser tavır, bilgi ve yaratıcılıktır. İyimser tavır belirsizlikten kaçınma, belirsizlik algılaması ve spontane iyimserlik veya spontane kötümserliği belirleyerek beklentilerin oluşumuna dolaylı yoldan etki etmektedir. Bilgi ve yaratıcılık beklentileri doğrudan etkilemektedir. Belirsizlikten kaçınma ve belirsizlik algılaması ise beklentilerin oluşumunu güven üzerinde etkide bulunarak dolaylı yoldan etkiler. Güven ve beklentiler birlikte beklentilerin durumunu belirlerler.

Şekil 1

Beklentilerin Oluşumu

Kaynak: David Dequech(1999&2000)'den derlenmiştir.

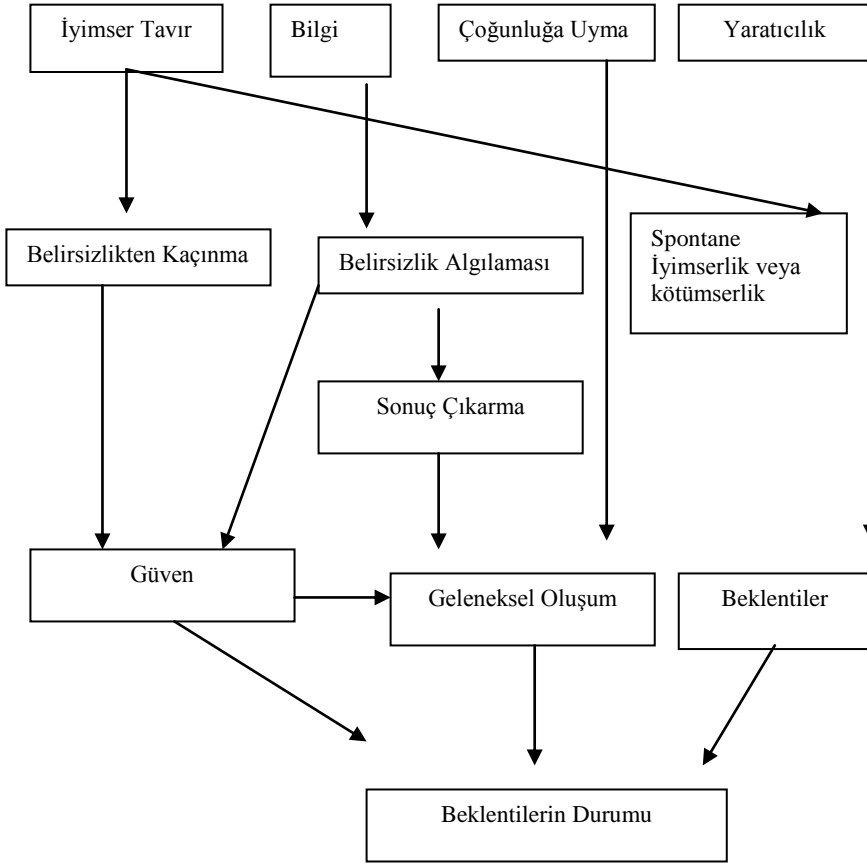
Dequech'e göre iyimser tavır (optimistic disposition) Keynes'in kullandığı "hayvani iç güdü"(animal sprits) kavramı ile benzerdir fakat aynı değildir. Keynes "hayvani iç güdü" kavramını insanları pozitif işler yapmak için teşvik eden veya bazı durumlarda hareketsiz kalmaktansa hareket etmeye iten spontane güdü olarak tanımlamıştır. Dequech'e göre "iyimser tavır"(optimistic disposition) Keynes'in kullandığı "hayvani iç güdü" kavramındaki gibi hareket etme ile hareketsiz kalma arasındaki bir ikileme indirgenmemelidir. "İyimser tavır" belirsizlik koşulları altında, belirsizlikle baş edebilmek için iyimser tavrın yoğunluğuna ve kalitesine bağlı olarak geliştirilecek hareket çeşitleri anlamında kullanılmaktadır (Dequech;1999;420). Dequech'e göre ayrıca "hayvani iç güdü" ile güven (confidence) kavramları da aynı değildir. "Hayvani iç güdü"den bahsedebilmek için spontane iyimserlik ve spontane kötümserlikle bağının kurulması gerekir. Spontane iyimserlik veya kötümserlik herhangi bir bilgiye dayanmaz. Dequech'in (2000; s.162) verdiği örnek bu durumu güzel bir şekilde açıklamaktadır. Dequech'e göre bir şans oyununda %90 oranında başarılı olacağını bilen birisi kazanma hakkında iyimser olabilir çünkü buradaki iyimserliği bir bilgiye dayanmaktadır ancak buradaki iyimserlik spontane iyimserlik değildir. Belirli bir sonucun bilgiye dayalı olmayan tahminine yönelik "hayvani iç güdü"ler güçlü ise bu tahminin spontane olarak iyimser olacağı ve tahminlerdeki güvenin de yüksek olacağı söylenebilir. Belirli bir sonucun bilgiye dayalı olmayan tahminine yönelik hayvani iç güdüler zayıf ise bu tahminin spontane olarak kötümser olacağı ve tahminlerdeki güvenin de düşük olacağı söylenebilir.

Beklentilerin oluşumunu etkileyen önemli etkenlerden birisi de bilgidir (knowledge). Burada kullanıldığı anlamıyla bilgi yanılma payı yüksek olan ve özellikle içinde üretildiği toplumsal çevre tarafından belirlenen bilgidir. Dolayısıyla bir konu hakkında birden çok bilgi olabilir (Dequech;1999;418).

Beklentilerin oluşumunu etkileyen bir diğer temel unsur yaratıcılıktır. Yaratıcılık, farklı bir tarz içinde görebilme ve yapabilme yeteneği olarak tanımlanabilir. İnsanlar arasındaki yaratıcılık yeteneği farklı derecelerde olabilir. Bazı bireylerin bu yeteneği güçlü bazılarının zayıf bazılarının da hiç olmayabilir. Beklentilerin oluşumunda yaratıcılık yeteneği geleceğe dönüktür ve geçmiş ve şimdinin yorumlanmasında her bir bireyin yaratıcılığı kendi başına bir orijinallik içerir. Eğer bir birey şimdikinden tamamen farklı olan geleceği öngörebilmişse bu bireyin yaratıcılığı, yenilikçi hayal gücü (innovative imagination; yenilikçi tahayyül) olarak da ifade edilebilir.

Dequech tarafından geliştirilen yukarıdaki şema Koutsobinas'a göre (2004;s.1116) eksiktir. Koutsobinas'a göre beklentilerin oluşumunda geleneksel beklentiler (conventional expectation) de etkilidir ve Dequech tarafından geliştirilen şema aşağıdaki gibi şu şekilde yeniden düzenlenebilir:

Şekil 2: Beklentilerin Oluşumunda Çoğunluğa Uyma

Kaynak: Theodore Koutsobinas, 2004

Çoğunluğa uyma; diğer insanlarla veya çoğunlukla aynı şekilde düşünme anlamında kullanılmaktadır ve beklentilerin oluşumuna etki eder. Ayrıca Koutsobinas tarafından bu şemaya eklenen sonuç çıkarma (inference), çoğunluğa uyularak oluşturulan beklentiler üzerinde direkt bir etkiye sahiptir. Çünkü Koutsobinas'a (2004;1117) göre insanlar gözlemledikleri hakim görüşün doğru olduğu şeklinde bir çıkarıma yaparak ve bilginin bir parçası olarak diğer insanların bilgisini de kabul ederek beklentilerini oluştururlar. Beklentilerin oluşumunda güven hem direkt bir etkiye sahiptir hem de çoğunluğa uyularak oluşturulan beklentiler üzerinde etkide bulunarak dolaylı bir etkiye sahiptir. Çünkü bir bireyin yeteneğinde diğer bireylerin yeteneklerine nazaran eksiklikler varsa bu durum hakim (genel) beklentilere doğru bir kaymaya neden olacaktır. Yani bireyler karar verme veya beklentilerini oluşturma aşamasında düşük güvene sahiplerse o andaki hakim görüş ne ise o görüşe doğru meylederler. Eğer yüksek güvene sahiplerse geçerli hakim görüşe çok fazla yönelmezler.

BELİRSİZLİK VE LİKİDİTE TERCİHİ İLİŞKİSİ

İnsanlar diğer finansal varlıklar yerine değer saklama aracı olarak neden parayı tercih ederler? Reel faiz oranları pozitif olduğunda ve bireylerin faiz geliri elde edebilecekleri piyasalar varken neden para talebi sıfır olmamaktadır? (Ritzmann, 1999; s.167).

Çeşitli uygulamalarla riske karşı önlem almak mümkündür. Örneğin sigorta uygulamalarına başvurmak, bir uzmanın görüşleri doğrultusunda karar vermek, güvenilir olduğu kabul edilen varlıklara yönelik rezerv bulundurmak gibi bir takım uygulamalarla riskten kaçınmak veya riski minimize etmek mümkündür. Ancak temel belirsizlik durumunda beklentilerin oluşumunda başvuru referansları güvenilirliklerini kaybettiği için beklentilerin kendilerindeki güven yok olacak ve sonuç olarak belirsizliğin derecesi daha da yükselecektir. Tüm beklentilerdeki güven aniden ortadan kalkacak ve beklentiler önemini kaybedecektir. İktisadi ortamda örneğin ticaret yapanların ortaklarına karşı, mudilerin çalıştıkları bankalara karşı, vatandaşların merkez bankasına ve devlete karşı güvenlerinde azalma olabilir ve bu durumda olasılık hesaplamalarıyla bir pozisyon almak çok zor olacaktır. Ancak bu tür durumlarda da önemini kaybetmeyen bir uygulama likidite tercihidir. Bireyler altın veya gümüş gibi çeşitli madenleri edinerek veya istekleri karşılayabilecek güvenilir bir paradan daha fazla miktarda tutarak likidite tercihlerini artırıp belirsizliğe karşı pozisyon alırlar (Ritzmann, 1999; s.168).

Diğer finansal varlıklar varken neden para tutulduğuna dair soru kapitalist sistem içinde paranın kendine has özelliğini ortaya koymaktadır ve bu soruya Keynes ve Post Keynesyen iktisatçıların verdikleri cevap geleceğin belirsizliğinin para tutulmasına neden olduğu şeklindedir. Keynes'e göre değer saklama aracı olarak paranın kullanılmasının temel nedeni insanların gelecekle ilgili olarak yaptıkları hesaplamalara güvenmemeleridir ve paraya sahip olunması gelecekle ilgili huzursuzluğu giderecek ve bir sükûnet sağlayacaktır (Davidson,1994; s:87).

Belirsizlikle likidite tercihi arasındaki ilişkinin ortaya çıkmasındaki etkenlerin birisi de zamanın geri döndürülemezliğidir. Üretim tarihsel zaman içinde gerçekleştirilir yani üretim için belirli bir zamanın geçmesi gerekmektedir. Bu zaman süreci içinde daha üretimin sonuçları belli olmadan iktisadi karar birimleri belirli taahhütler altına girerler ve bu taahhütler de çoğunlukla parayla belirtilen taahhütlerdir. Yani anlaşmalar parasal anlaşmalardır. Dolayısıyla para ve anlaşma birbirini tamamlayan ve ayrılmayan ikilidir. Bu bağlamda para Keynes'in de belirttiği gibi geçmiş ile şimdiyi ve şimdi ile geleceği birbirine bağlayan bir zincirin halkası gibidir. Bu çerçevede içinde geçmişin veri olduğu ve değiştirilemeyeceği, geleceğin de belirsiz olduğu ve bilinmeyeceği kabul edilir ve para tam da bu noktada devreye girerek geçmiş ve geleceği birbirine bağlar. Post Keynesyen iktisatçılara göre bu özelliğinden dolayı paranın sistem içindeki önemi çok büyüktür ve aktif para politikalarına çok iş düşmektedir (Arestis,1997; s.44).

Belirsizlik ortamı içinde paranın (ve tüm diğer likiditesi yüksek varlıkların da) kendinden beklenen görevi yerine getirebilmesi için üç temel özelliğe sahip olması gerekmektedir. Bunlar; sıfır üretim esnekliği, sıfır ikame esnekliği ve sıfır taşıma maliyetidir. Sıfır üretim esnekliği; paranın fiyatında artış olduğunda daha fazla emek

kıralanmak suretiyle para üretiminin hemen olmayacağını ifade eder. Hatta paranın bir üretim fonksiyonu bile yoktur. İkame esnekliğinin sıfır olması ise para ile diğer kolayca üretilebilen mallar arasında likidite yönünden ikamenin sıfır olması anlamına gelmektedir. Örneğin insanlar kaynakları bugün kullanma noktasında isteksiz iseler harcamalarını kolay bir şekilde üretilebilen mal ve hizmetlerden paraya doğru kaydıracaktır. Paraya yönelik artan bu talep paranın likidite primini ve dolayısıyla paranın fiyatının artmasına neden olacaktır. Eğer kolayca üretilebilen mal ve hizmetler ile kolayca üretilmeyen para arasında ikame esnekliği sıfır ise, paranın fiyatındaki artış insanları tekrar değer saklama aracı olarak kolayca üretilebilen mallara doğru yönlendirmeyecektir. Bu sayede para değer saklama aracı olarak hizmet edecektir (Davidson,1994; s:94-95). Parasal bir ekonomi içinde parayı diğer kolayca üretilebilen mallardan ayıran bu özellikleri paraya ekonomi içinde iki ana görev yüklemektedir. Birincisi mübadeleleri kolaylaştırıcı özelliğinden dolayı sirkülasyon aracı olması diğeri de değer biriktirme aracı olmasıdır. Özellikle değer biriktirme özelliğinden dolayı belirsizliğin olduğu bir ortamda para kesinlikle nötr değildir ve Keynesyen devrim paranın nötr olmaması anlayışı üzerine inşa edilmiştir.

Belirsizlik koşulları altında bireyler harcamalarını kısma yönünde bir davranışa girecektir. Kısılan harcamalar değer saklama aracı olarak paraya yönelecek ve ekonomide emeğin kullanımıyla üretilen diğer mallara yönelik talep azalacaktır. Dolayısıyla hem Keynes hem de Post Keynesyen iktisatçılara göre para ile efektif talepte meydana gelen dalgalanmalar arasında ilişki vardır ve bu ilişki, yukarıda belirtildiği üzere, bireylerin belirsizlikten kaçınma davranışlarından kaynaklanır (Filho&Conceição,2005;s:581).

Post Keynesyen iktisatçılara göre para, ekonomi içerisinde nötr değildir ve reel etkileri vardır. Örneğin geleceğin belirsizliğinden dolayı, insanlara güven sunduğu için daha çok para ve likit varlıklar talep edilmekte ve artan likidite talebi reel sermaye varlıklarının da dahil olduğu daha az likit varlıkların fiyatlarında azalmaların olmasına neden olmaktadır. Öyle ki likit olmayan varlıkların fiyatları maliyet değerlerinin altına bile düşebilmektedir. Böylece likiditeye yönelik artan talep üretimi ve bir bütün olarak ekonomiyi etkilemektedir. Artan likidite talebinden dolayı faiz oranları yükselmekte yatırımlar düşmekte ve işsizlik artmaktadır (Wray,1990;s:73).

Post Keynesyen iktisatçılar tarafından geliştirilen likidite tercihi Keynesin geliştirdiği likidite tercihinin genişletilmiş halidir ve buradaki kullanımıyla likidite tercihi likiditesi düşük varlıklarla likiditesi yüksek varlıklar arasındaki bir tercihi yansıtmaktadır. Aynı zamanda bu likidite tercihi, likiditesi düşük varlıklarla likiditesi yüksek varlıklar üzerindeki faiz oranları arasındaki farklılığı da belirlemektedir. Post Keynesyen iktisatçılarca geliştirilen genişletilmiş likidite tercihi yaklaşımı geleceğe yönelik güven derecesi ile ters yönlü bir ilişki içindedir. Örneğin; bankacılık kesimi geleceğe yönelik güvenini ve iyimserliğini kaybetmeye başlayınca ekonomiye sundukları kredi-parayı kısma ve daha likit bir pozisyona geçmeye çalışırlar. Bu şekilde davranmaları ekonomiye zarar verse de öyle davranmaya devam edeceklerdir çünkü geleceğe yönelik güven dereceleri azalmaya başlamıştır (Rochon, 1997; s.290).

Post Keynesyen iktisat içerisinde likidite tercihi, likiditesi düşük varlıklarla likiditesi yüksek varlıklar arasındaki bir tercihi ifade eder. Bu bağlamda en likit varlık paradır. Ekonominin içinde bulunduğu güven ortamı ve belirsizlik durumu, tercihin para ile diğer likit varlıklar arasında nasıl olacağını belirler. Likit varlıklar iyi organize olmuş spot

piyasalarda alınıp satılırlar. Alım ve satım işlemleri bu piyasalarda kolay ve hızlı bir şekilde yapılmaktadır. Alım-satım işlemleri sırasında iki tür belirsizlik ortaya çıkar. Bunlar gelir belirsizliği ve sermaye değeri belirsizliğidir. Hisse senedi veya tahvilleri çıkaranlar belirli bir dönem sonra hisse senedi ve tahvilleri ellerinde bulunduranlara faiz ve kar payı öderler. Ellerinde hisse senedi veya tahvil bulduran tasarruf sahipleri değerli kağıtları ellerinde ne kadar uzun süre buldururlarsa o kadar çok gelir akımı elde etmeyi umarlar. Ancak burada şu hesabı yapmak zorundadırlar: gelecekte elde etmeyi umdukları gelir akımları ne kadar olacaktır? Ellerinde bu değerli kağıtları buldurmanın maliyetleri ne olacaktır? Aynı zamanda değerli kağıtları çıkaranların taahhüt ettikleri gelirleri ödeyip ödeyemeyecekleri hususunu da tasarruf sahipleri hesaba katmak zorundadır. Bunlar likit varlık olarak para yerine diğer değerli kağıtları elde buldurmaktan kaynaklanan gelir belirsizlikleridir. Bunun yanında sermaye değeri belirsizliği de vardır. Değerli kağıtların spot piyasalardaki sermaye değerleri zaman içinde dalgalanabilir yani değer kazanabilir veya değer yitirebilir. Dolayısıyla potansiyel olarak gerçekleşmesi mümkün sermaye kazanç ve kayıplarının tasarruf sahipleri tarafından likidite tercihiinde bulunurken hesaba katılması gerekir. Hem gelir belirsizliği hem de sermaye değerindeki belirsizlik tasarruf sahipleri için huzursuzluğa neden olabilecek unsurlardır. Tasarruf sahiplerini huzura erdiren çıkar yol ise likit varlık olarak parayı tercih etmeleridir. Bireyler likit varlık olarak parayı tercih ettiklerinde ise diğer likiditesi yüksek varlıklardan elde edecekleri gelir ve sermaye kazançlarından vazgeçmiş olurlar. Bireylerin likidite tercihiinde parayı mı yoksa likiditesi yüksek diğer varlıkları mı tercih edecekleri yukarıda da belirtildiği üzere geleceğe yönelik belirsizlikle yakından ilişkilidir. Geleceğe yönelik belirsizlik arttıkça para dışındaki diğer likiditesi yüksek varlıklardaki gelir ve sermaye değeri belirsizliği artacak bu durumda bireyler likidite olarak parayı tercih edecektir. Geleceğe yönelik belirsizlik azaldıkça hisse senedi ve tahvil gibi diğer likiditesi yüksek varlıklardan elde edilecek gelir akımlarına ve sermaye kazançlarına yönelik belirsizlik azalacak ve bireyler likit varlık olarak para yerine diğer likiditesi yüksek varlıklara yönelecektir. Para ile diğer likit varlıklar arasında değişen tercihler ise özellikle paranın değerinde yani faiz oranları üzerinde etkiler meydana getirecek ve likidite tercihi dolaylı yoldan ekonomiyi etkileyecektir (Davidson,1994;s.114-115).

SONUÇ

Belirsizlik konusu hem ortodoks iktisat hem de Post Keynesyen iktisat içerisinde ele alınmaktadır. Ortodoks iktisatçılar ekonominin bütününe kuşatan bir belirsizlik anlayışını kabul etmemekte belirsizliği hesaplanabilir risk olarak değerlendirmektedir. Post Keynesyen iktisatçılar ise belirsizliği temel belirsizlik olarak ele almakta ve temel belirsizliğin bütün ekonomiyi kuşattığını iddia etmektedir. Belirsizlik hakkındaki bu görüş ayrılığı her iki yaklaşımın benimsedikleri metodolojiden kaynaklanmaktadır.

Post Keynesyen iktisatçılar iktisadi analizlerinde gerçek hayata bağlı kalmak noktasında titiz davranmaktadır. Bu bağlamda “tarihsel zaman” anlayışını benimserler çünkü gerçek hayatta da zaman akıp gitmektedir. Ortodoks iktisatçıların ele aldıkları şekilde zamanda bir donma yoktur. Yani geçmiş, şimdi ve gelecek aynı anda gözlemlenemez ve her bir dönem diğerinden oldukça farklıdır. Dolayısıyla geçmiş ve şimdiki gözlemleyerek geleceği belirlemek ve tahmin etmek imkansızdır. Bu ancak

mantıksal zaman içerisinde mümkündür ki mantıksal zaman kurgulanmış bir zamandır gerçeğin kendisi değildir.

Gerçek hayatın “tarihsel zaman” içerisinde işlediği kabul edildiğinde belirsizlik koşullarının da kaçınılmaz olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Belirsizlik koşulları altında bireylerin beklentilerini nasıl oluşturdukları, nasıl karar verdikleri bu bağlamda cevaplandırılması gereken sorulardır. Ayrıca belirsizlik koşulları altında parasal ilişkiler ve bireylerin parayla ilişkili davranışlarının da açıklanması gerekir. Post Keynesyenlerin belirsizlik hakkındaki çalışmaları bu soruların cevaplandırılmasına yöneliktir.

Öngörülemeyen şokların ve krizlerin sık sık ekonomileri vurması ve para kaynaklı dalgalanmaların ekonomileri bir bütün olarak etkilemesi aslında Post Keynesyenleri bize göre haklı çıkararak olgulardır. Dolayısıyla ortodoks iktisat dışında geliştirilen analizlere de bu bağlamda yer vermek ve önerdikleri politika önerilerini değerlendirmek gerektiğine inanmaktayız. Çünkü olasılık hesaplamaları veya risk hesaplamaları mevcut sorunlara artık cevap verememektedir.

KAYNAKLAR

- Arestis Philip(1997), **Money, Pricing, Distribution and Economic Integration**, Macmillan Press Ltd.
- Carvalho Fernando J. Cardim(1992), **Mr. Keynes and The Post Keynesians**, Edward Elgar.
- Davidson Paul(1991), **“Is Probability Theory Relevant For Uncertainty? A Post Keynesian Perspective”**, Journal of Economic Perspectives, Vol:5, No:1. ss. 132-130
- Davidson Paul(1994), **Post Keynesyen Macro Economic Theory(A Foundation for Successful Economic Policies For Twenty-first Century**, Edward Elgar Publishing Company.
- Dequech David(1999); **“Expectations and Confidence under Uncertainty”** Journal of Post Keynesian Economics, Vol:, 21, No:3. ss. 415
- Dequech David(2000), **“Asset Choice, Liquidity Preference, and Rationality Under Uncertainty”**, Journal of Economic Issues, Vol:34, No:1. ss.160
- Fontana Giuseppe & Bill Gerrard (2004), **“A Post Keynesian Theory of Decision Making under Uncertainty”**, Journal of Economic Psychology, Vol:25. ss. 620
- Filho Fernando Ferrary & Octavio Conceição(2005), **“The Concept of Uncertainty in Post Keynesian Theory and in Institutional Economics”**, Journal of Economic Issues, Vol:39, No:3. ss.581
- Keynes J. M. (1937), **“The General Theory of Employment”**, Quarterly Journal of Economics, Collected Writings, C:XIV. Aktaran: Robinson John & John Eatwell (1975), **Introduction to Modern Economics**, Çev: Coşkun İçöz, Eskişehir İktisadi ve ticari İlimler Akademisi Yayınları, No:144.
- King J.E.(2002),**A History of Post Keynesian Economics Since 1936**, Edward Elgar.
- Koutsobinas Theodore T.(2004), **“The Formation of Conventional Expectations in Keynesian Fundamental Uncertainty”**, International Journal of Social Economics, Vol:31, No:11 -12. ss.1117
- Lavoie Marc(1992), **Foundations of Post Keynesian Economic Analysis**, Edward Elgar Publishing Company.
- Ritzmann Franz(1999), **“Money, a Substitute for Confidence? Vaughan to Keynes and Beyond”**, The American Journal of Economics and Sociology, Vol:58, No:2. ss.168
- Rochon Louis-Philippe (1997), **“Keynes’s Finance Motive: A Re-assessment. Credit, Liquidity Preference and The Rate of Interest”**, Review of Political Economy, Vol:9, No:3. ss.290

Rogers Colin, (1989), **Money, Interest and Capital (A Study in The Foundations of Monetary Theory)**, Cambridge University Press.

Rosser, J. Barkley (2001), “**Uncertainty and Expectations**”, içinde A New Guide to Post Keynesian Economics, edit: Richard P.F. Holt & Steven Pressman, Routledge.

Rousseas Stephen (1998), **Post Keynesian Monetary Economics**, Macmillan Press Ltd.

Wray L. Randall (1990), **Money and Credit in Capitalist Economies(The Endogenous Money Approach)**, Edward Elgar Publishing Company.